

TÓTH BÉLA

Tiszajárás

VIII.

SZAMOSHÁT

Holléte nem szorul magyarázatra. Ha a tiszaháti Tarpáról elindulok dél felé az eccsed-i lápnak, a Túrháton, az Erdőháton át a Szamoshátra érkezem. Tízkilométeres úton hátról hátra lépkedhetek.

De hát hová is ez a nagy sietség? Nem haragudtak énrám Tarpán. Búcsúzóul Bakó Feri még föl vitt a Nagyhegyre, az egykori vulkáni kúpra, ahonnet ellátni a Kászonyi-begányi hegyek mögött kéklő Vihorlátra. Még messzibb, az Északkeleti-Kárpátok ormaira. A Tisza szülőföldjének tájai, a máramarosi havasok is ideköszönnek. A geológusok azt tartják, hogy ez a tarpai hegy velük egy magasságban létezett valamikor, csak a földtörténet egyik nagy megrázkódtatása során süllyedés teremtődött benne, ami a Tiszát egyenesen északnak terelte. Ettől veti azt a hurkot, amit Tisza-kanyarnak hívunk, miközben Vásárosnamény, Csap irányába ballag.

A tarpai Nagyhegy érdekes alakulás. A síkságból kiemelkedő, vulkánikus eredetű, templomuk tornyának a magasságáig érő csupa zöld, gazdagon termő paradicsom. A vizekhez való közelsége az már csak annyi, hogy az úgynevezett Diáksánc egyik oldaláról még rendszeresen mossa a lábát. Régen és ma is gyümölcsével, borával fizet. Látom, nemcsak művelik, de őriztetik. Épp jön egy nagydarab ember talpig zöldben, duplalövetű puskával.

Bakóval úgy kapják egymást vállon, mint akik régről ismerősek, állat- és vadvédők, vagy vadászok lehetnek?

Ahogy bemutatkozunk, jobb keze nagy ujjával mellen bök, ami itt a közvetlenség jele.

— Maga szögedi? Hallom a beszédin. Magam is az vagyok. Négy évig az Erdészeti Technikumban faragcsáltam a padot. Baly János vagyok, az öreg Baly fia, erdészeti felügyelő, ahogy ma hivatalosan mondják. Amúgy kerülő vagy csősz, de a szamoshátiaknak csak bajnak vagyok. Igaz, megmondják a szemembe is. Már az orozva vadászók, halászók és az erdőpusztítók. De hát mér is mondom el kérdezetlenül. Kibuggyant belőlem a szegedi szó hallatára. Mi járatban erre? Csak nem borért?

— Borért otthon sem lépnék kettőt, folyhatna úgy, mint a Tisza.

— Pálinka?

— Nem élek vele. Jobban mondva nem szeretem a számban tartogatni. De meg vagyok nélküle száz évig. Hanem ha egyszer a fogam hegyére kapom, nemigen állok meg a fél liter alatt.

— Úgy érzi meg az ember az ízét, s a Nagyhegy körül találunk is olyan pálinkát, hogy egy pohártól már megfordul fejünk fölött a fák hegye.

— Ó, nem kell nékem ahhoz féldecizni, hogy a fák megtántorodjanak. A pusztaszép látványuk...

— Látja, én is így vagyok vele.
— Van egy bátyám, nemrég ment el az erdőtől nyugdíjba. Sokat szédelegtünk együtt az alsótanyai telepítvényeken.

— Susog abban egy szép nyiladék, fiatal tölgyes faszor, alig lehet százéves. Valahányszor mi abba belefordultunk a bátyámmal, hát az mindig megemelte a zöld kalapot. De olyan mélyre eresztve, hogy az a térdéig ért, reszketett rajta a vaddisznósörte. Egyszer kérdezem tőle, kinek is kalapol?

Készen állt a válasszal: A nagy öreg őstermészetnek, ezeknek a gyönyörű fának, az összes fölmenő rokonságának, az alja növényzetnek, a futó hangyáknak, a fürkésző darazsaknak, a nyiladékba hatoló napsugárnak, annak, hogy láthatom őket reggel is és este. Annak, hogy vannak, vagyunk a világon!

Nem akartam én az egy lélegzetre kimondott bátyám emlegetésével Baly János kegykosarába kerülni, mivel az első pillanatban az volt a véleményem, hogy én már zöld ruhással beszéltem ezen a tájon. Minek a szót szaporítani? Eltökélt szándékom szerint haladnék Vásárosnaménynak, ahogy a Tisza kék selyem vízszalagjára fűzött települések nyomában vezet utam. De az erdész megfogott. Ahogy a szabadröptű csizmadarat szokás. Ismereteinek ragasztójával meglepezett. Így megyek vele Szamoshátra.

— Ha maga a Tiszát fürkészi, a Szamos nélkül, amelyik a Tisza fia, akár a Hármaskörös vagy a Maros, innét el nem mehet!

— A Szamos tája sok mindent elmagyaráz a Tiszáról. Egy vízvidék ez elejétől végig. A Szamos a Radnai havasokból csordul, Désnél fogadja magába a Bihar hegyéből fakadó Meleg-Szamos, Hideg-Szamos meg a Kis-Szamos. Így megerősödve bukdácsol 411 kilométeren át Olcsvaapátiig, ahol sok ásott kiigazítással torkollik bele a Tiszába. Nálunk 65 kilométer hosszan folyik az alsó szakasza. De ennek az ölében, a Szamosháton sok község virul.

Szava a szellem gravitációjának erejével nyomakodik, ahogy a Tisza fekszi a medrét.

Nem vadász ő, erdész. De hát erdőt vad nélkül tudni annyi, mint nyári fát levél nélkül.

A téeszek, 9 falu erdésze lennék én, lassan több mint 15 éve. Nábrád, Túrsemlyén, Olcsvaapáti, Vásárosnamény, Jánd, Gergelyugornya, Vitka meg a többi az enyém. Az erdők határai nem késsel vannak elvagdálva. Nekem tudnom kell Lónyáig a fák leveleinek zörgését is. Az állam embere vagyok, de a termelészövetkezetek területeibe tartozó erdőségek, és a folyókat követő galériaerdők is a védelmezendőim közé tartoznak. Minden fa, a rajta, alatta fészkelő madár is a gondom. És a hullóségek, az őrfák, aljnövényzetek, ligetek, mocsarak.

Amikor idekerültem, a járási erdőügyeletnél kezdtem. 30—40 község erdőn kívüli fásítására, védősávok telepítésére ügyeltem. Ma más a rend. Fölöttesem az Erdőrendezőség, az Erdőfelügyelőség. Azért fizet az állam, hogy a 9 község védett és nem védett erdőit gondozzam, oltalmazzam. Szép szakma. Néha szívfájdító. Amikor tarrá vágjuk az erdőt, olyan területeken, ahol azután fű se nő többé. A Tisza mart oldalai, kanyarjai elől olykor takarodnunk kell. Ha nem vágjuk, viszi ő, össze se lehet szedni utána. A helyét kikövezzük, sarkantyúzzuk. Köztudottan egyik oldalát mindig elhordja az öreg, a másik helyen fölpackolja. Ha nem viszi el, elrontja. Jégárjaival letarol akár 50 hektáros területeket. Ott ültetünk, védekezünk.

A folyót kísérő fasórény vagy galériaerdő, hullámtéri hazai nyárból, szürke nyárból, tiszaháti nyárból, fekete vagy csomós nyárból sarjad föl leghamarább. De ott kucorognak alattuk, a környezetükben a fűzek. A babérfűz, a kecskefűz, fehér fűz, törékeny fűz. Alattuk a bodza, a csalán. Ezek kedvelik a folyóvizet. A pangót is sokáig állják.

A nemesebb fák magasabban szeretnek lakni. Ezek a kőris, szil, tölgy erdőfoltok. Különböző korúak, értékűek, úgy, ahogy mondtuk, aljnövényestől, állatvilágostól együtt. Védettek is.

Az erdők védelme visszamegy II. Endre korára, amikor a beregdaróciak, kere-

csendiek az erdővel és sólyomvadászattal összefüggő feladatokat láttak el. Nevezetesen sólymot tartottak, képeztek ki, s azzal adóztak a királyi földeken való életükért. De szinte minden század nyugtáz egy-két dokumentumot, amely a táj arcának használatát szabályozza. Az összefüggő nagy erdőségek között számlálhatatlan vadgyümölcsös lehetett, és egy Mátyás idejéből való rendelet arról intézkedik; miképp kell annak levéből bort, ecetet készíteni orvosságnak, fémek tisztán tartására, nevezetesen ágyúk karbantartására használni, beszolgáltatni. Egy 1791-es rendelet az erdőről tesz törvényeket:

„Az erdőket tarra vágni vagy ritkítani, rügyet gyűjteni, fákat szárasztani a nemes erdőbíró és a paraszt erdőbíró tudta nélkül, botozás terhe alatt eltiltatik.”

A nemes faizhatott, ha házat épített, ha tüzelőigénye támadott, ha szántót akart kiszakítani az erdőségből, ha pénzre vágyott.

A paraszt faizhatott a maga hasznára való tüzelőért, de csak kiszáradt fából. Mehetett szerszámnyélnék valókért, makkoltatás végett, tilos volt a tűzgyújtás, a rügygyújtás, a törés, a körülnyakalás.

Mivel sok volt a tilalom, az erdő kárára — túljárt az ura szén. A rügyszedés tavasszal volt veszélyes, amikor nehezebb teleken elfogyott az állati takarmány, de az erdő fái már mézgás, édesfanyar rügyekbe öltöztek. Rügyön a zöld fűig eltengődött a jószág. Ínséges időkben egész falvak vágták a rügyező fákat, különben állataik éhen döglettek volna. Úgy meg az erdő pusztult.

Van róla feljegyzés, hogy az éhezőlakos is, valamivel összefőzve-kotyvasztva maga is ette egyéb híján a rügyet. A nyakalással való fapusztítás általános volt. Alul dróttal elkötötték a kiszemelt fákat, a drót évek alatt belenőtt a kéregbe. Egyszer elfelejtett kihajtani. Megfulladt. Az a parasztnak járt. A száraz fa. Tiltották, nagy károkat lehetett vele ejteni. De volt a szárításnak olyan módja is, hogy újholdkor befűrtak a fatörzs föld fölötti részébe, beletoltak egy gerezd fokhagymát. Az a fa a következő tavaszon elfelejtett kisarjadni. A paraszt vághatta kifelé magának. Mert neki csak az volt a jussa, amit az urak eszén túljárva magának csellemmóddal megszerezhetett.

Más vidékeken, az északi hegyvidék népszokásai között élt a virisckelés. Fanedvet csapoltak, ahogy ma a fenyőterpentint szedjük. A mi tájunkon nem létezhetett. Amikor a tavaszi nedvkeringés megindult, talán a nyírfákból a nyírvizet szedték itt is régi öregek. Az teli volt mindenféle, embernek is hasznos tápanyagokkal. Itták, megtáptosodtak, életerőre kaptak tőle.

Az erdő nem csak övezte, de kiadta egész életükre a kenyerüket. Kinek milyet. Ki hogy tudott belőle élni, öröksége, sorsa rendelése révén. 50 000 igazi szegény fölött lebegett ötven igazi gazdag.

A rámbizott kilenc községet övező erdő az én műhelyem, de hát érdeklődésem bebarangolja az egész tájat. Mondom, hogy műhely. Ma alkotó műhelyekről olvasok, szellemi műhelyekről, sokféléről. Módomban áll, sokat magamban kóborolok, elgondolkozni az én műhelyemen. Műhely az, amiben művek születnek, olyan dolgok, amelyek a megelőző időben nem léteztek. Ilyen nekem az erdő. Mind megannyi műhely. Zsong benne az élet akkor is, ha egy levél nem zördül. És az élig ér, és a műhelyt a céhes világ szép nyelvezetében a munka templomának nevezték. És ma a munka államában sem lehet szentebb dolog a teremtésnél. Hogy én teremtek-e? Hiszem, védem. Nem csupán puskával, ami nagy hatalmat jelent. A puskával járó ember hatósági közeg, de ha védelmezéseim között törvénysértővel kerülök szembe, mindjárt megmondják, hogy a puskának is két vége van. Ami az itteni nyelvhasználat szerint azt jelenti, ha sokat okoskodom, főbe üthetnek ott is, ahol nem várom. Erre még nem került sor, mivel nem is a puskának van itt a legnagyobb szava, hanem a törvény igazságának, a mi álhatatosságunknak. Hogy rátanítsuk a környék embereit ezeknek az értékeknek a böcsülésére, óvására. A védelem az erdő gondozásában nyugszik. Főlfigyelni a fák, a növényzet adta jelekre, a varjú károkozására, madárriadalomra, pusztulások nyomaira, akármilyen forrásból kerülköznek elő, s a tünetek felderítése után, útját állani a károsodásnak. Ma már kevesebb az egyéni

kártevés, a falopás, vadorzás. Az emberek nem az erdőből élnek, ám némi szükségleteiket igyekeznek olykor kielégíteni belőle.

Nehezebb dolgunk van, amikor a csoportterdek szerint emelkedik fejsze vagy puska az erdőre, a lakóira. Társaságokkal ütközünk meg, amelyekben szavas emberek ülnek. Ilyenkor mi kismiskák vagyunk. Ha szép fákra fájdul meg egy valakinek a foga, hogy abból olcsó, szép nyaralót rakjon, akkor nem a maga nevében jön, nem is személyesen, de nagykarimájú pecsétes papírral, tekintélyes jogi személyi képviselőként. Futunk ahhoz a fórumhoz, amelyik fölötte létezik emennek. Nekünk ad igazat. De azért itten néznek csúnyán. Hanem inkább az egyes kapzsiak nézzenek énrám csúnyán, mint az erdő, s a benne lakók. Számomra mesebeli szépségű foglalkozás, de ennek is megvannak az árnyoldalai.

Az egész mai Nyírség az Alföld flóratartományának része, amiből az épségben megmaradt ősi foltokat őrizzük, műhelyeljük. Védjük, ahol lehet renováljuk. Például mostanában általános szilvész pusztít a határban, keressük az okokat, hogy gyógyulást találjunk a bajokra.

A 17—18. században sok erdő letarolódott, leginkább termőföldek kialakítása végett. Rendkívül jó humuszos gabonatermő területek öblöződtek elő. De a trágyázást nem ismerték, a földek néhány év elmúltával kimerültek, terméketlenné váltak annyira, hogy a vetőmagot sem tudták visszaadni. Ezért elvadultak, a hegyekből állandóan lejáró szelek mozgásba hozták a homokot, 8—10 méteres buckákba hordták össze, amíg a másik területen kivölgyelődtek a térségek.

A Szegeden tanultakat sohasem felejtve tartom Vedres István 19. század eleji erőfeszítéseit a sivány homokság megkötésére irányulnak. A lenti táj története is azt vallja, hogy egykor erdővel sűrűn benőtt terület volt, amit az ember pusztított el. Hol a hadak miatt, hol az élelem miatt. Futott a homok, amit Vedres nem csupán írásban példázott, de maga külhonos plantátumokkal, indigócsérjével és erdősítéssel igyekezett megkötni. Még bolondnak is tartották érte, ahogy az újítókat szokás, mivel a homok kötözésével foglalkozott. Ma óriás erdők susogják bátor kezdeményezésének eredményét. Mellesleg mocsarat csapolt, tett területet termővé, amelyet a hálás utókor az ő nevével nevez. Ez Vedresháza.

És Tömörkény milyen drámai erővel írja az alföldi vihart, amiben az új házaspár reszketve nézi, hogyan veszi el a széllal száguldó homok a szépen zöldellő rozsvetést.

Magam pedig az iskola tanulmányi kirándulásán még hallhattam Balástyán egy öreg bácsi visszaemlékezését, amiben arról volt szó, hogy valamelyik őse halála előtti hagyatkozásában azt kérte fiaitól, hogy a városi temetőben temessék, mert kifújja a pusztai szél a sírjából is. Amit nem oktalanul közölt, hiszen emlékei szerint némely évek böjti szelei tettek azon a tájon olyan csudát, hogy egész faluk temetőit kikaparták a homokból, s az öregot a látvány iszonyattal töltötte el, hogy haló porában sem lehet meg a nyugodalma.

És itt állandóan pöszörög a hegyekből lejáró szél, s ahol tud, ott, akkor szánt olyan barázdákat, hogy a felismerhetlenségig megváltoztatja egy-egy kisebb terület arcvonásait. Nem sokat engedünk neki. A termőre fordított talajokon, az erdőktől szabdalt térségekben, a futástól őrzendő homokokon kozmopolita növények virulnak. Dohány, kukorica, krumpli, nemesített gabonák. Ma otthon érzik magukat nálunk, de az őshonosokhoz képest jövevények. Elférnek egymás mellett. Ahogy lement nálunk a tenger, mindig is itt virított a homoki szegfű, a homoki vértő, a vizesebb tájak szikjein a kányafű, a sziki őszirózsa.

S kimondottan csak a nyírségi hazában tud megélni a mocsári angyalgöyökér meg a szibériai hamugyökér, a lápi nádperje, lápi tőzegeper.

Mai tudósaink állítása szerint, ha az ember levenné kezét a kultúrnövények termesztéséről, tölgyesek alakulnának ki. A kötöttebb talajokon a kocsányos tölgy szálerdeje venné birtokba a területet. Itt nőne fel az ezüsthársas gyöngvirágos tölgyes, amely mellett a mezei szil, juhar és a rezgőnyár növekszik. Mert ezek a társulások

fordulnak elő védett gyöngyvirágos tölgyeseinkben is. Annyira kedvelik egymást, meg sem tudnak lenni egymás nélkül.

A lazább talajokon fölsérkenne a gyertyános tölgyes, amit a főlelegetett réti, homokpusztai növények díszítenek.

Tornyospálca erdeje őrzi az ősi erdőképet. A gyöngyvirágos tölgyesben a kocsányos uralkodik, de vele él a mezei szil, a juhar, a rezgő nyár. A nagy fák védelme alatt a vadcserezsnye, az ezüst hárs, a nyír társalognak a többiekkel. Cserjeszinten ott zizegnek a fagyal, a mogyoró, a veresgyűrű levelei. Gyepszinten a gyöngyvirág, ettől gyöngyvirágos tölgyes, mert együtt szeretnek lenni, de ott van a Salamonpecsét több változata, ott a kontyvirág, a tüdőfűvek rokonsága. A táj arca, akár az emberé, őstörvények szerint rendeződik, ha békén hagyják. Az elszáradt folyómedrekben és morotvákban érintetlenül zöldellnek az égeres láperdők a magyar kőrissel együtt. Csarodán az Alföld egyedülálló tőzegmohaláposát őrizzük, ahol a Nyires tóban, és a Bábtavában sásrétek, fűzláposok, égerláposok élnek. Körülöttük a jó legelő-fűvű ecsetpázsit uralkodik, meg a réti boglárka.

Eldicsekedtem hát erdőimmel, fáimmal, füveimmel. Mivel a magaménak tudom, azt is megszámloltam, nagyobb értékem van, mint a Kende báróknak volt. A Nyírség 106 védett területet őriz. Ebből az enyém olyan tizenkettő. De benne földtani, növénytani, állattani s egyéb kincsek. A 106-ot nem sorolhatom föl, de közöttük vannak olyan ritkaságok, mint az anarcsi Czöbel Minka költőnő kastélyparkja, amelyben páfrányfenyők, vassfák, tulipánfák, őstölgyesek rügyeznek ma is. És sorolhatnám a jánkmajtisi, a gulácsi parkokat, meg a többit. Egy év is kevés lenne meglátásukra. De akkor még nem is beszéltem az erdő-mezőt lakó állataimról. Mert ezek olyan fontos tartozékai a tájnak, mint fának a levele. Úgy rászorulnak védő karjainkra, ahogy a növényzet. Az iparosodó mezőgazdaság, a kemizálás, az emberi kapzsiság nagy ártást tesz közöttük is.

Gondjaim között él a békafamiliák minden változata, az ásó békától a kék- és pirosahasú, a kistermetű kékhasú teknősig. A kígyók közül sok változata él itt a siklóknak, és előfordul a rézkígyó. De a gyíkok ia-fiai. Vámosatyán tíz évvel ezelőtt még viperamarás is történt. Legendázva beszélnek a zomokról. Combvastagságú volt. Üldözte az embert, mert kaszával véletlen elvágta. De a zomok a farkára ülve leste volna az embert, közben füttyögött. Ha az üldözött elszaladt, a zomok szájába kapva a farkát kerekedett, gurult utána. Olyan valakivel nem beszéltem, aki látott volna embert zargalászó zomokot.

A sikló itt csúszó, és a kígyó mérges. Ezzel különböztetődik meg a tulajdonsága. A vizek halairól beszéljen magának a halász. Bizonyosan kerítünk elő olyat is.

A vizekből élők között ott lábal a Szamos és Túr között a 200 éves tölgyesben a fekete gólya. És a holtmedrek búvíóiban rejtőznek a bibicek, tőkés- és cigányrécék, a nehezen megleshető törpe gém. De az ilyen kistájakat szeretik a nádi rigók teljes rokonságukkal, nádlakó szomszédaiikkal együtt. Területem majdnem minden részén észlelem az odulakó törpeharkályt, a cinkék több változatát, a széncinkét, barát-cinkét. A nyaktekerceset, zöld küllőt, barna légykopót, a fakúsz.

Árkok, utak mentén, közelvárva az embert, megél a pacsrta, a sármány, a stig-linc, a kerti rozsdafarkú. A kakukk hollétére ő maga adja a jelet, bár búvó madár, akár a vörösvércse, a szürkegém és a bakcsó. Sokezres tömegben kárognak vetési varjaim.

És a nagy vadjaim, őzek, szarvasok, vaddisznók, nyulak. És a vadászni való foglyok, fűrjek, fácánok a védeniceim közé sorakoznak. Sok veszedelem les rájuk. Az ember leginkább, aki orozva szúrja, üti, hurkolja, lövi őket.